

ตำนานเมืองคอน

ตอน “พระเจ้าตากสินกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองนคร”

รศ. สมบูรณ์ บุญฤทธิ์

บทนำ

ในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนครศรีธรรมราช มีการกล่าวถึงช่วงเวลาของเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช สมัยกรุงธนบุรีตอนปลายที่แตกต่างไปจากองค์ความรู้ประวัติศาสตร์ชาติไทยที่คนไทยได้รับรู้ผ่านการเรียนในหลักสูตรการศึกษาของชาติที่กล่าวถึงช่วงปลายรัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีว่า “...พระองค์มีพระอารมณ์พั่นเพื่อนอันเกิดจากการไฝ่พระทัยในการนั่งกรรมฐาน เกิดสำคัญพระองค์ว่าเป็นพระโสดาบัน มีรับสั่งให้พระราชอาคันตุกะมาประชุมกันในโรงพระแก้ว (ที่ประดิษฐานพระแก้วมรกตครั้งกรุงธนบุรี) แล้วเสด็จออกมีรับสั่งถามพระราชอาคันตุกะว่า พระภิกษุอันเป็นปุณฺณจะกราบไหว้คฤหัสถ์ซึ่งเป็นพระโสดาบันนั้นจะได้หรือไม่ประการใด พระราชอาคันตุกะโดยมากพากันกลัวพระราชอาญาถวายพระพรว่า ไหว้ได้ แต่สมเด็จพระสังฆราช (ศรี) วัดบางหัวใหญ่กับพระพิมลธรรมวัดโพธาราม และพระพุฒจารย์วัดบางหัวน้อย ถือนิมนต์มั่นคงไม่ครั้งคร้ามต่อพระราชอาญาถวายพระพรว่า ถึงคฤหัสถ์จะเป็นพระโสดาบัน เพศก็ยังต่ำกว่าพระภิกษุ ปุณฺณอันทรงผ้ากาสาวพัสตร์และจุฑาปาริสุทธศีลเพราะฉะนั้นที่พระภิกษุจะกราบไหว้คฤหัสถ์หาควรไม่...

พระเจ้ากรุงธนบุรีได้ฟังก็ทรงพระพิโรธ รับสั่งให้ถอดเสียจากสมณศักดิ์ แล้วให้เอาตัวสมเด็จพระสังฆราชกับพระราชอาคันตุกะพร้อมด้วยพระภิกษุซึ่งเป็นฐานานุกรมและอันเตวาสิกัลลหิวัหาริกรรมทั้งสิ้นประมาณ ๕๐๐ รูปไปลงพระอาญาที่วัดหงส์ ให้ตีหลังสมเด็จพระสังฆราชกับพระราชอาคันตุกะละ ๑๐๐ ที ฐานาเปรียญองค์ละ ๕๐ ที พระอันดับองค์ละ ๓๐ ที แล้วเอาตัวไปขังไว้ ขนอาจุม ของโสโครกที่วัดหงส์ทั้งหมด ตั้งแต่นั้นมาพระสงฆ์เข้าเฝ้าหมอบกราบถวายบังคมเหมือนข้าราชการฝ่ายมรวาสทั้งปวง...”

ประวัติศาสตร์ช่วงปลายรัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีในหลักสูตรการเรียนที่ผ่านมา ยังกล่าวถึงความวิปริตที่เกิดขึ้นในบ้านเมืองอันเกิดจากการกระทำของพระเจ้ากรุงธนบุรีที่มีสติวิปลาส มีมากขึ้น ถึงขั้นเกิดกบฏขึ้นในบ้านเมืองจนพระยาสุรศักดิ์ได้จับกุมตัวพระเจ้ากรุงธนบุรีไว้รอให้สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก ซึ่งขณะนั้นกำลังทำการปราบกบฏเขมรอยู่ ครั้นได้ทราบข่าวว่ากรุงธนบุรีเกิดจลาจลขึ้นจึงกลับมายังกรุงธนบุรี พระยาสุรศักดิ์เข้าไปกราบสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกฯ “...จึงทรงปราศรัยไต่ถาม จนได้มูลเหตุแต่เดิมมาจนถึงการก่อการจลาจล โดยละเอียดตั้งแต่ต้นแล้วตรัสปรึกษาด้วยมุขมนตรีทั้งหลาย ว่า เมื่อพระเจ้าแผ่นดินเป็นอาสัถยธรรมดั่งนั้นแล้ว ท่านทั้งปวงจะคิดอ่านประการใด มุขมนตรีทั้งหลายจึงปรึกษากันและกราบทูลว่า พระเจ้าแผ่นดินสุจริตเสีย แล้วประพดิตุจริตดังนี้เห็นว่าเป็นเลี่ยนหนามหลักตออันใหญ่อยู่ในแผ่นดิน จะละไว้มิได้ ควรให้สำเร็จโทษเสีย....” สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก จึงรับสั่งให้นำสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีไปประหารชีวิต ดังรายละเอียดจากพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ดังนี้

“...สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงถูกผู้สำเร็จราชการแผ่นดินขณะนั้น ซึ่งต่อมาคือพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ สั่งให้นำตัวไปประหารชีวิตเสีย “จึงมีรับสั่งให้เอาตัวไปประหารชีวิตสำเร็จโทษเสีย เพชรฆาตกับผู้คุมก็ลากเอาตัวขึ้นแคร่หามไปทั้งสี่ขลิบกัณฑ์การ เจ้าตากจึงว่าตัวเราก็นับบุญจะถึงที่ตายอยู่แล้ว ช่วยพาเราไปแวะเข้าหาผู้สำเร็จราชการ จะขอเจรจาด้วยสักสองสามคำ ผู้คุมก็ให้หามเข้ามา ได้ทอดพระเนตรเห็นจึงบอกพระหัตถ์มิให้นำมาเฝ้า ผู้คุมและเพชรฆาตก็หามออกไปนอกพระราชวัง ถึงหน้าป้อมวิชัยประสิทธิ์ก็ประหารชีวิตตัดศีรษะถึงแก่พิราลัย...”^๑

พระราชพงศาวดารกรุงสยาม กล่าวถึงเหตุการณ์ในตอนนั้นว่า “....จึงมีรับสั่งให้เอาตัวไปประหารชีวิตสำเร็จโทษเสีย เพชรฆาตกับผู้คุมก็ลากเอาตัวขึ้นแคร่หามไปทั้งสี่ขลิบกัณฑ์การ...ถึงหน้าป้อมวิชัยประสิทธิ์ก็ประหารชีวิตตัดศีรษะเสียถึงแก่พิราลัย จึงมีรับสั่งให้เอาศพไปฝังไว้ ณ วัดบางยี่เรือได้...”^๒

นิตยสารศิลปวัฒนธรรม กล่าวถึงการฝังศพบรรดาข้าราชการที่จงรักภักดีต่อพระเจ้าตากสินที่ถูกประหารชีวิตและนำศพไปฝังไว้ที่วัดบางยี่เรือได้ (วัดอินทาราม) ว่า “เมื่อการปลงพระชนม์เสร็จเรียบร้อยแล้ว เชิญพระศพไปฝังไว้ที่วัดอินทาราม บางยี่เรือ ใกล้ตลาดพลู คลองบางหลวง (เวลานั้นยังเรียกวัดบางยี่เรือ) บรรดาศพข้าราชการที่จงรักภักดีในพระองค์ อาทิ เจ้าพระยามนระราชเสีมา (บุญคง ต้นสกุลกาญจนาคม) พระยาสรณบุรี (บรรพบุรุษสกุลแพ่งสภา) พระยารามัญวงศ์ (ต้นสกุลศรีเพ็ญ) พระยาพิชัยดาบหัก (ทองดี ต้นสกุล วิชัยขัทคะ และพิชัยกุล) เป็นต้น จำนวนมากกว่า ๕๐ นาย ก็ถูกฝังเรียงรายใกล้พระศพสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนั้น...”^๓

ที่กล่าวมานั้น แสดงถึงองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ที่ประชาชนคนไทยได้รับรู้และรับทราบมาโดยตลอด แต่ในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนครศรีธรรมราช กลับมีองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับพระเจ้าตากสินมหาราชสวนทางกับเนื้อหาของประวัติศาสตร์ในหลักสูตรการศึกษาและเนื้อหาเกี่ยวกับพระราชประวัติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โดยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนครศรีธรรมราชมิได้มีความเชื่อเกี่ยวกับการนิสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่ถูกสำเร็จโทษประหารชีวิตโดยคำสั่งของสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกผู้สำเร็จราชการในขณะนั้น แต่เชื่อว่าพระองค์ได้เสด็จหนีออกจากกรุงธนบุรีพร้อมด้วยทหารองครักษ์จำนวนหนึ่งไปหลบซ่อนตัวและผนวชอยู่ที่เขาขุนพนม ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่หมู่ที่ ๓ ตำบลบ้านเกาะ อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งในสมัยโบราณพื้นที่เป็นพื้นที่ป่าเขายากในการติดต่อ จนสวรรคต ณ ที่แห่งนี้ และได้ทำการปลงพระศพพร้อมกับเจ้าพระยามนระ (หนู) เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช เป็นการอำพรางพระบรมศพของสมเด็จพระเจ้าตากสิน เรื่องราวนี้ปรากฏในเพลงกล่อมเด็กโบราณของจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่สืบทอดกันมารุ่นต่อรุ่น บางคนร้องออกมาโดยไม่รู้ความหมายก็มี เพลงกล่อมเด็กดังกล่าวมีเนื้อเรื่องว่า

“...ฮาเออ ว่าตาแป๊ะหนวดยาว, ถึงคราวสิ้นทุกข์ เอาศพใส่โลงตีบุกลงค้ำในดอนดง ถูกเจ้าจอมหม่อมลับถือฉัตรถือธง เอาศพไปค้ำในดอนดงค่อยปลงเมรุใหญ่เหอ...”

^๑ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒, ๒๕๑๖ หน้า ๔๕๑.

^๒ พระราชพงศาวดารฉบับกรุงสยาม โรงพิมพ์หมอบรัดเล [ออนไลน์] <http://board.dsever.org/n/natshen/00000133.html>.

^๓ นิตยสารศิลปวัฒนธรรม ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ ธันวาคม ๒๕๒๔.

เมื่อวิเคราะห์เนื้อหาในเพลงกล่อมเด็กบทนี้ จะพบว่า เป็นการกล่าวถึงการเสียชีวิตของตาแป๊ะครายาว (บุคคลที่มีรูปร่างลักษณะคล้ายคนจีนไว้หนวดครายาว) คนหนึ่ง สันนิษฐานว่าน่าจะหมายถึง สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เพราะได้มีการนำศพของท่านบรรจุในโลงตีบุก ซึ่งเป็นเครื่องยศของชนชั้นสูงของเมืองนครศรีธรรมราชเท่านั้น เพราะตีบุกจะมีราคาแพงและเป็นของมีค่าใช้ประกอบเครื่องยศของเจ้าเมืองประเทศราชเท่านั้น “ถูกเจ้าจอมหม่อมลับถือฉัตรถือธง” แสดงให้เห็นว่าผู้ตายไม่ใช่สามัญชน เพราะมีเครื่องสูงอย่างฉัตรและธงมาประกอบในพิธี “เอาศพไปค้ำไว้ในดอนดง ค่อยปลงเมรุใหญ่เหอ” คำว่า ปลง แสดงว่าผู้ตายมียศสูง แต่ทำไมต้องเอาศพไปไว้ในป่าก่อน แล้วจึงค่อยมาเผาที่เมรุใหญ่ภายหลัง ซึ่งเป็นไปได้ว่า ผู้ตายมียศเทียบเจ้าเมืองประเทศราช อาศัยอยู่ในป่าเขาก่อนที่จะย้ายศพออกมาเผา สอดคล้องกับคำบอกเล่าของท้องถิ่นที่มีมายาวนานว่า สมเด็จพระเจ้าตากสิน ทรงหนีภัยการเมืองมายังนครศรีธรรมราช และเสด็จประทับที่วัดเขาขุนพนมที่อยู่ในเขตป่าจนสิ้นพระชนม์ แล้วค้ำศพไว้ในป่าก่อนนำมาปลงศพพร้อมกับเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช (หนู) ที่สิ้นพระชนม์ในภายหลัง เป็นการอำพรางการปลงศพของพระเจ้าตากสินในคราวเดียวกัน

นักวิชาการ นักประวัติศาสตร์ท้องถิ่น หรือแม้แต่ นักประวัติศาสตร์ระดับชาติ อาทิ หลวงวิจิตรวาทการ, วรมัย กบิลสิงห์, วิเชียร ณ นคร, จุลดา ภักดีภูมิทร์, สมพร เทพสิทธิ, สมชาย ฝั่งชลจิตร, พระเถระผู้ใหญ่ในจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้แก่ พระเทพวรญาณ เจ้าอาวาสวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร และเจ้าคณะจังหวัดนครศรีธรรมราช (ธรรมยุติ), พระเทพปัญญาสุธี เจ้าอาวาสวัดแจ้ง อดีตรองเจ้าคณะภาค ๑๖ รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช, พระครูพิศาลพัฒน์กิจ (พ่อท่านบุญรอด : มรณภาพแล้ว) อดีตเจ้าอาวาสวัดประดู่พัฒนาราม, พระครูจิตรการประสาธ อดีตเจ้าอาวาสวัดสวนปาน ต่างเชื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมิได้ทรงวิกลจริตและถูกประหารที่กรุงธนบุรี แต่ได้เสด็จมาพำนักหลบหนีอยู่ที่เขาขุนพนมอำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครศรีธรรมราช จนสิ้นพระชนม์ โดยเฉพาะพระครูพิศาลพัฒน์กิจ เชื่อว่าอัฐิที่บรรจุอยู่ในเจดีย์ซึ่งอยู่ในแก่งจันทัดประดู่พัฒนาราม เป็นอัฐิของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เพราะมีผู้ที่สืบเชื้อสายจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมาถวายสักการะ และทำบุญถวายพระราชกุศลเป็นประจำทุกปี

นอกจากนั้นในจังหวัดนครศรีธรรมราช ยังปรากฏสถานที่และเชื้อสายตระกูลของบุคคลที่เชื่อว่าจะเป็นการยืนยันเรื่องราวของประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับพระเจ้าตากสินในบันปลายของชีวิตที่เกี่ยวข้องกับเมืองนครศรีธรรมราชหลายที่หลายแห่ง เช่น เขาขุนพนม ซึ่งเชื่อว่าจะเป็นที่พระเจ้าตากสินใช้ชีวิตจนเสด็จสวรรคต, แก่งจันทัดประดู่พัฒนาราม และเจดีย์ดำ วัดพระบรมธาตุวรวิหาร เชื่อว่าเป็นที่บรรจุพระบรมอัฐิบางส่วนของสมเด็จพระเจ้าตากสิน สิ่งของเครื่องใช้ที่ถูกเก็บอยู่ในพิพิธภัณฑวัดเขาขุนพนมและบางส่วนปรากฏอยู่ที่บริเวณถ้ำเขาขุนพนม

ถ้ำเขาขุนพนม อ.บรรพตพิสัย จ.นครศรีธรรมราช
นักประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนครเชื่อกันว่าเป็นที่พำนัก
ของพระเจ้าตากสินหลังเสด็จหนีมาจากกรุงธนบุรี

เชื้อสายตระกูลของบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับพระเจ้าตากสินซึ่งในปัจจุบันยังมีทายาทของตระกูลเหล่านี้ อยู่ในพื้นที่อำเภอพรหมคีรี และบริเวณใกล้เคียง เช่น ตระกูล “ฝั่งชลจิตร” ที่มีหลักฐานเชื่อว่าเป็นตระกูลของทหารองครักษ์รักษาพระองค์ของพระเจ้าตากสิน ที่เดินทางมาพร้อมพระเจ้าตากสินและเป็นกองกำลังคุ้มกันพระเจ้าตากสินในขณะที่ประทับอยู่ที่เขาขุนพนม, ตระกูล “จันทร์ภักดี” “จันทร์ไพฑูรย์” “จันทร์นาถ” “จันทร์สุวรรณ” เป็นตระกูลทหารที่มาจากเมืองจันทบุรี, ตระกูลทหารที่มาจากเมืองเพชรบุรี ได้แก่ ตระกูล “ศิริเพชร” “ศิรินาถ” “ศิริกันต์” “ศิริเดช” เป็นต้น, ตระกูลที่รับใช้ใกล้ชิด ได้แก่ “ฝั่งชลจิตร” เป็นทหารที่เกี่ยวกับกองทัพเรือ, ตระกูล “พลพิพัฒน์” เป็นทหารที่เกี่ยวกับกองทัพม้า, ตระกูลที่เกี่ยวข้องกับศิลปะ เช่น ตระกูล “โมราศิลป์”, ตระกูลที่เกี่ยวกับการแพทย์ ได้แก่ ตระกูล “ชูประสูติ” หรือ “ชูโอสถ”, ตระกูลที่มาจากเมืองระยอง ได้แก่ ตระกูล “ชัยเมืองยอง” เนื่องจากแม่ทัพที่มาจากเมืองระยองมีชื่อว่า “ชัย” จึงใช้นามสกุลว่า “ชัยเมืองยอง” นอกจากนั้นยังมีตระกูลที่ทำหน้าที่เป็นมหาดเล็กรับใช้ คอยถือฉัตรถือกรด จะใช้นามสกุลว่า “กรดกางกั้น”^๔

ที่วัดเขาขุนพนม อ.พรหมคีรี จ.นครศรีธรรมราช
ที่นี้จัดให้มีงาน “วันพระเจ้าตาก”
เพื่อรำลึกถึงพระเจ้าตากสินในเดือนมกราคมของทุกปี

จากเอกสาร และหลักฐานต่างๆ ที่ปรากฏ ทำให้เชื่อได้ว่า บั้นปลายพระชนม์ชีพของพระเจ้าตากสิน แตกต่างจากที่ปรากฏในหนังสือเรียน และในพงศาวดารลายลักษณ์อักษรทั้งหลายโดยสิ้นเชิง เอกสาร หลักฐานที่ปรากฏในเมืองนครศรีธรรมราช บ่งบอกถึงการปรากฏตัวตนจนวาระสุดท้ายของชีวิตของพระองค์ที่เมืองนครศรีธรรมราชนี้เอง...

ผู้เขียนได้พยายามศึกษาและปะติดปะต่อเรื่องราวของพระเจ้าตากสินกับเมืองนครศรีธรรมราช มานำเสนอ ดังต่อไปนี้

พระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

พระราชประวัติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ส่วนใหญ่จะเป็นพระราชประวัติที่เกี่ยวข้องกับการทำสงครามกับพม่า การช่วยป้องกันพระนคร การหลบหนีออกจากกรุงศรีอยุธยาเพื่อกลับมากู้เอกราชจากพม่า การปราบปรามก๊กและชุมนุมต่าง จนสามารถรวบรวมชาติไทยให้เป็นปึกแผ่นได้อีกครั้ง การขยายอาณาเขต การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และในตอนปลายพระราชประวัติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจะกล่าวถึงเหตุการณ์ความไม่สงบในกรุงธนบุรี จนถึงการตัดสินใจประหารชีวิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่กรุงธนบุรี

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงพระราชสมภพเมื่อวันที่ ๑๗ เมษายน พ.ศ. ๒๒๗๗ และตามหลักฐานที่มีอยู่ในสมัยปัจจุบัน ปราบดาภิเษกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ ครองราชย์อยู่ประมาณ ๑๕ ปี และสวรรคตเมื่อวันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๕ พระชนมายุรวม ๔๘ พรรษา

^๔ คำบอกเล่าของ สมชาย ฝั่งชลจิตร, ทนายความ นักประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนครศรีธรรมราช.อ้างใน “สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช สิ้นพระชนม์ที่เมืองนครศรีธรรมราช จริงหรือ?” [ออนไลน์] <http://th-th.facebook.com/notes> สืบค้นวันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๐.

แต่ถูกพระยาวชิรปราการตีพ่ายกลับไป พระยาวชิรปราการพาพรรคพวกไพร่พลไปตั้งชุมนุมอยู่ที่บ้านพรานนก ต่อจากนั้นก็ไปยังนครนายกแล้วพักชุมนุมที่บ้านศรีมหาโพธิ์ แขวงเมืองปราจีนบุรี ซึ่งพม่าก็ยกทัพติดตามมาหลายครั้งหลายหน แต่ถูกทัพพระยาวชิรปราการตีพ่ายแตกออกไปทุกครั้ง ด้วยการรบที่กล้าหาญเข้มแข็งของพระยาวชิรปราการ จึงทำให้ชื่อเสียงของพระยาวชิรปราการเลื่องลือไปทั่ว จนมีผู้คนมาสมัครเข้าเป็นพรรคพวกของพระยาวชิรปราการมากขึ้น ต่อจากนั้นชุมนุมของพระยาวชิรปราการจึงยกทัพไปทางบ้านนาเกลือ แขวงเมืองละมุน แล้วไปหยุดพักอยู่ที่เมืองระยอง

ที่บ้านน้ำเก่า แขวงเมืองระยอง พระยาวชิรปราการได้ประกาศตัวเป็นเจ้าในวันอังคาร แรม ๑๓ ค่ำ พ.ศ. ๒๓๐๙ ซึ่งเป็นผลให้มีผู้คนมาสมัครเข้าเป็นพรรคพวกมากขึ้นในจำนวนนี้มีคนสำคัญ คือ นายสุดจินดาหุ้มแพร ซึ่งต่อมาเป็นทหารเอกคู่ใจของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และภายหลังได้พานายทองด้วง พี่ชายเข้มารับราชการ (ต่อมานายทองด้วง เป็นเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก หรือพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์, ส่วนนายจินดา ต่อมาคือ สมเด็จพระกรมพระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นสวนกุหลาบ ในรัชกาลที่ ๑)

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้ยกทัพเข้าเมืองจันทบุรี และยึดเมืองจันทบุรีในเดือน ๗ พ.ศ. ๒๓๑๐ ได้พักสะสมเสบียงอาหารและผู้คนอยู่ที่เมืองจันทบุรีประมาณ ๑ เดือน พระองค์ได้จัดการต่อเรือรบและเตรียมผู้คนและเสบียงไว้มากมาย ต่อมาจึงได้ยกทัพมาบุกอุบลราชธานีโดยได้ยกทัพมาพักจัดการปกครองที่เมืองชลบุรี แล้วยกทัพมาถึงปากน้ำเมืองสมุทรปราการ แล้วยกทัพต่อไปอย่างไม่หยุดพัก เข้าตีเมืองธนบุรี ต่อจากนั้นทัพของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงยกทัพไปล้อมทัพพม่าที่ค่ายโพธิ์สามต้น ได้เอาชนะทัพพม่าที่ค่ายโพธิ์สามต้น เป็นการประกาศอิสรภาพจากพม่า และตัดสิ้นพระทัยที่จะย้ายเมืองหลวงมาอยู่กรุงธนบุรี สถาปนาขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์แห่งกรุงธนบุรี ในปี พ.ศ. ๒๓๑๐

เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า บ้านเมืองระส่ำระสายเกิดการจลาจลเดือดร้อน มีโจรผู้ร้ายชุกชุม การทำมาหากินของราษฎรฝืดเคือง เพราะขาดพระมหากษัตริย์ผู้เป็นศูนย์รวมยึดเหนี่ยวจิตใจ จึงเป็นโอกาสให้บรรดาหัวเมืองใหญ่ที่อยู่ห่างไกลตั้งตัวเป็นใหญ่ขึ้น บรรดาเมืองเล็กเมืองน้อยที่อ่อนแอ ที่ต้องการพึ่ง เพื่อให้อพยพจากการถูกข่มเหงรังแกทั้งของคนไทยด้วยกันเอง และจากพม่าที่คอยปล้นทรัพย์สินและกวาดต้อนผู้คนส่งไปเมืองพม่า ก็เข้ามาอ่อนน้อมต่อเมืองใหญ่ที่อยู่ใกล้เคียง เพื่อขอความคุ้มครอง จึงมีกลุ่มคนตั้งตัวเป็นใหญ่ ๕ ชุมนุม คือ

๑. ชุมนุมเจ้าตาก (สิน)
๒. ชุมนุมเจ้าเมืองพิษณุโลก (เรือง)
๓. ชุมนุมเจ้าพระฝาง (เรือน)
๔. ชุมนุมเจ้าพิมาย (กรมหมื่นเทพพิพิธ)
๕. ชุมนุมพระปลัดเมืองนครศรีธรรมราช (หนู)

เพื่อความเป็นปึกแผ่นของประเทศ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จึงคิดหาวิธีที่จะรวบรวมชุมนุมต่างๆ เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เริ่มต้นด้วยการยกกองทัพไปตีชุมนุมพิษณุโลกก่อน สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงนำทัพไปเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๑๑ เจ้าพิษณุโลก (เรือง) ได้ทราบจึงสั่งให้หลวงโกษายกทัพมาตั้งรับที่ตำบลเกยชัย แขวงเมืองนครสวรรค์ และได้ทำการต่อสู้กันเป็นสามรบ บังเอิญสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชถูกปืนยิงพระขมฆ์ จึงได้ถอยทัพกลับกรุงธนบุรี

เจ้าพิษณุโลกเมื่อได้ชัยชนะก็สำคัญตนว่าเป็นผู้มีบุญ จึงทำพิธีราชาภิเษกตั้งตนเป็นพระมหากษัตริย์ อยู่ได้ ๗ วัน ก็เกิดเป็นผีในลำคอและถึงแก่กรรม และพระอินทรากรผู้น้องได้ขึ้นครองเมืองแทน แต่ไม่กล้าตั้งตัว เป็นพระมหากษัตริย์ ครั้นเจ้าพระฝางได้ทราบความอ่อนแอของเจ้าเมืองพิษณุโลกคนใหม่ ก็ยกทัพมาตีเมืองพิษณุโลก ได้โดยง่าย และให้จับพระอินทรากรประหารชีวิตเสีย และขึ้นครองเมืองพิษณุโลกแทนต่อไป

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงคิดว่า ควรทำการปราบปรามชุมนุมเล็กๆ ก่อน ครั้นพระชนม์หายดีแล้ว ก็เตรียมการยกทัพไปตีเมืองพิมาย ราวปลาย พ.ศ. ๒๓๑๑ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระมหามนตรี (นายสุดจินดา มหาดเล็ก) กับพระราชวรินทร์ (หลวงยกกระบัตรราชบุรี พี่ชายนายสุดจินดา) เป็นทัพหน้ายกไป นครนายก ส่วนพระองค์เองเป็นทัพหลวงยกไปทางสระบุรี หมายเอาเมืองพิมาย กรมหมื่นเทพพิพิธจัดทัพออกไปต่อสู้ แต่ต้องพ่ายแพ้แก่ทัพกรุงธนบุรี และเสด็จหนีไปพร้อมกับครอบครัวมุ่งไปพึ่งบารมีเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต แต่ขุนชนะ กรมการเมืองนครราชสีมาตามจับตัวได้ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประหารชีวิตเสีย และแต่งตั้งขุนชนะให้เป็นพระยานครราชสีมา แล้วพระองค์จึงเสด็จเลิกทัพกลับกรุงธนบุรี

ครั้นปี พ.ศ. ๒๓๑๒ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาจักรี กับพระยายมราช ยกกองทัพ ไปตีเมืองนครศรีธรรมราช แต่เกิดการแก่งแย่งกัน ขาดความสามัคคี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จึงเสด็จ ยกทัพหลวงไปเอง พร้อมทั้งทางบกและทางเรือ ยกเข้าโจมตีเมืองนครศรีธรรมราชจนได้รับชัยชนะ เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช หลบหนีไปอยู่เมืองตานี แต่พระยาตานีจับส่งตัวมาถวายสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชเข้ามารับราชการที่กรุงธนบุรี เพราะเจ้านครศรีธรรมราชได้สวามิภักดิ์แต่โดยดี

ในปี พ.ศ. ๒๓๑๓ ได้เสด็จยกทัพไปปราบปรามชุมนุมเจ้าพระฝาง เป็นชุมนุมสุดท้าย โดยทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระยายมราช (พระมหามนตรี ได้เลื่อนเป็นพระยาอนุชิตราชา ต่อมาพระยายมราชถึงแก่กรรม จึงได้เลื่อนเป็นพระยา ยมราชแทน) ไปเป็นแม่ทัพไปกับพระยาอภัยรณฤทธิ์ผู้เป็นพี่ชาย (เลื่อนยศจากพระราชวรินทร์ เป็นพระยาอภัยรณฤทธิ์) ยกทัพเข้าล้อมเมืองสวางคบุรี ได้ต่อสู้กัน ๓ - ๔ วัน เจ้าพระฝางเห็นจะสู้มิได้ก็ตีหักหนีไป ทางฝ่ายทัพไทยติดตาม จับกุมแต่มีทัน ได้คืนมาแต่ลูกช้างเผือกที่เจ้าพระฝางนำไปด้วย ในการได้รับชัยชนะครั้งนี้ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แต่งตั้งพระยายมราชเป็นเจ้าพระยาสุรสีห์พิษณุวาธิราช และให้ครองเมืองพิษณุโลก แต่งตั้งพระยาพิชัยราชา เป็นเจ้าพระยาพิชัยราชา และให้ครองเมืองสวรรคโลก แต่งตั้งพระยาอภัยรณฤทธิ์ เป็นพระยายมราชที่สมุหนายก แล้วเสด็จกลับกรุงธนบุรี

ในที่สุดการแตกแยกออกเป็นหลายชุมนุมของชาติไทย ภายหลังกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า ก็ได้กลับรวมเข้า เป็นอันหนึ่งอันเดียวในระยะเวลาเพียง ๓ ปี และอยู่ภายใต้การปกครองโดยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชแห่งกรุงธนบุรี ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๑๓ เป็นต้น

ตลอดรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช นับได้ว่าเป็นการศึกสงครามเกี่ยวข้องกับประเทศต่างๆ เป็นจำนวนมาก ซึ่งในแต่ละครั้งสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก็ได้ใช้ความพยายามต่อสู้เข้าโจมตีอย่างสุดความสามารถ ทุกครั้ง สามารถขยายอาณาเขตของไทยออกไปอย่างกว้างขวาง โดยได้ทำศึกกับประเทศเพื่อนบ้าน รวมทั้งหมด ๑๒ ครั้ง ได้แก่

๑. ศึกพม่าที่บางกุ้ง พ.ศ. ๒๓๑๐

๒. ศึกเมืองเขมร ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๓๑๒

๓. คีตกเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๓๑๔
๔. คีตกเมืองเขมร ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๓๑๔
๕. คีตกพม่าตีเมืองพิชัย พ.ศ. ๒๓๑๕ - ๒๓๑๖
๖. คีตกเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๓๑๗
๗. คีตกบางแก้ว พ.ศ. ๒๓๑๘
๘. คีตกอะแซหวุ่นกี้ พ.ศ. ๒๓๑๘
๙. คีตกเมืองจำปาศักดิ์ พ.ศ. ๒๓๑๙
๑๐. คีตกพม่าตีเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๓๑๙
๑๑. คีตกตีเมืองเวียงจันทน์ พ.ศ. ๒๓๒๑
๑๒. คีตกเมืองเขมร ครั้งที่ ๓ พ.ศ. ๒๓๒๓

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นพระมหากษัตริย์ที่มีเพียงรัชกาลเดียวในสมัยกรุงธนบุรี ทรงครองราชย์ตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๓๑๐ - ๒๓๒๕ ก็เกิดเหตุการณ์วุ่นวายตอนปลายรัชสมัยตามเหตุการณ์ที่ได้มีการรับรู้กันโดยทั่วไป และประวัติศาสตร์ชาติไทยได้มีการบันทึกว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ถูกตัดสินให้ประหารชีวิตที่หน้าป้อมวิชัยประสิทธิ์ ท่าอากาศยานบุรี เมื่อวันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๕ สิริครองราชย์ได้ ๑๕ ปี (๑๔ ปี ๔ เดือน ๔ วัน) มีพระชนมายุรวม ๔๘ พรรษา

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระบรมราชินีและเจ้าจอมมารดา พระราชโอรสและพระราชธิดา ตลอดถึงพระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่มีราชสกุลสืบต่อมา ดังต่อไปนี้

๑. พระบรมราชินีและเจ้าจอมมารดา ได้แก่

- ๑.๑ สมเด็จพระกรมหลวงเทพปรีชา (สอน) พระบรมราชินี
- ๑.๒ เจ้าจอมมารดาทิม
- ๑.๓ กรมบริจาภักดีสุตารักษ์ (พระราชธิดาของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช)
- ๑.๔ เจ้าจอมมารดาอัมพวัน (ธิดาของอุปราชจันทร์ แห่งเมืองนครศรีธรรมราช)
- ๑.๕ เจ้าจอมมารดาเงิน
- ๑.๖ เจ้าจอมมารดาฉิม (พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช)
- ๑.๗ เจ้าจอมมารดาเจ้าหญิงปราง (พระราชธิดาของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช)
- ๑.๘ เจ้าจอมมารดาเจ้าหญิงจวน (ยวน) (พระราชธิดาของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช)

๒. พระราชโอรสและพระราชธิดา มีพระราชโอรส ๑๙ พระองค์ พระราชธิดา ๑๐ พระองค์ และพระเจ้าหลานเธอ ๔ พระองค์ รวม ๓๓ พระองค์

๒.๑ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอินทรพิทักษ์ (เจ้าฟ้าจุ้ย) ต่อมาดำรงอิสริยยศเป็นพระมหาอุปราช ในกรมหลวงบาทจิริจา (สอน)

๒.๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าชายน้อย ในกรมหลวงบาทจิริกา (สอน)

^๑ ดนัย ไชยโยธารศ., เล่มเดียวกัน, หน้า ๒๔๗ - ๒๕๐

- ๒.๓ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชายอัมพวัน ในเจ้าจอมมารดาทิม
- ๒.๔ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าชายทัศพงศ์ ในกรมบริจักษ์กัตุสตราภักษ์
- ๒.๕ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าชายทัศไภย ในกรมบริจักษ์กัตุสตราภักษ์
- ๒.๖ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าชายนเรนทรกุมาร ในกรมบริจักษ์กัตุสตราภักษ์
- ๒.๗ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าหญิงปัญจาปี ในกรมบริจักษ์กัตุสตราภักษ์
- ๒.๘ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงอรนิกา ในเจ้าจอมมารดาอัมพวัน
- ๒.๙ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงสำลีวรรณ ในเจ้าจอมมารดาอัมพวัน
- ๒.๑๐ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงประไพพักตร์ ในเจ้าจอมมารดาเงิน

๒.๑๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชายสุพันธุ์วงศ์ (เจ้าฟ้าเหม็น) ต่อมาดำรงตำแหน่งพระอิสริยยศเป็น สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนกษัตราธิบดี ในเจ้าจอมมารดาณิม

๒.๑๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายน้อย ต่อมาดำรงพระอิสริยยศเป็น เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย)^๗ ในเจ้าจอมมารดาเจ้าหญิงปราง

๒.๑๓ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ สมเด็จพระเจ้าฟ้าชายทองอินทร์ ต่อมาดำรงพระอิสริยยศ เป็น เจ้าพระยานครราชสีมา ในเจ้าจอมมารดาหญิงจวน

๓. พระราชโอรสและพระราชธิดาที่ไม่ทราบพระนามเจ้าจอมมารดา

- ๓.๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าหญิงโกมล
- ๓.๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าหญิงบุปผา
- ๓.๓ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าชายสิงหรา
- ๓.๔ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าชายศิลา
- ๓.๕ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงสุมาลี
- ๓.๖ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชายธำรง
- ๓.๗ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชายละมั่ง
- ๓.๘ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าชายเล็ก
- ๓.๙ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงจามจุรี
- ๓.๑๐ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงสังวาลย์
- ๓.๑๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชายเมฆินทร์
- ๓.๑๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชายอิสินทร
- ๓.๑๓ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชายบัว
- ๓.๑๔ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชายหนูแดง
- ๓.๑๕ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงสุดชาติรี
- ๓.๑๖ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชายไม่ปรากฏพระนาม

^๗ ชื่อกันว่า พระบรมศพสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้ถูกปลงพระศพพร้อมกับเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) หรือ เจ้าพระยานคร (น้อย) ในโลงเดียวกัน หลังจากเก็บพระบรมศพไว้ที่พระอุโบสถวัดเขาขุนพนม : ผู้เขียน

๔. พระเจ้าหลานยาเธอ

- ๔.๑ พระเจ้าหลานยาเธอ เจ้านราสุริยวงศ์ ต่อมาดำรงพระอิสริยยศเป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราช
- ๔.๒ พระเจ้าหลานยาเธอ กรมขุนอนุรักษ์สงคราม
- ๔.๓ พระเจ้าหลานยาเธอ กรมขุนรามภูเบศร์
- ๔.๔ พระเจ้าหลานยาเธอ กรมขุนสุรินทรสงคราม

๕. พระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่มีราชสกุลสืบต่อมา ได้แก่

- ๕.๑ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอินทรพิทักษ์ เป็นต้นสกุล สีนสุข และ อินทรโยธิน
- ๕.๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าชายทัศพงศ์ เป็นต้นสกุล พงษ์สิน
- ๕.๓ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าชายศิลา เป็นต้นสกุล ศิลานนท์
- ๕.๔ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าชายน้อย เป็นต้นสกุล ณ นคร, โกมารกุล ณ นคร

และจาตุรungskกุล

- ๕.๕ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าชายทองอินทร์ เป็นต้นสกุล อินทรคําแหง, ณ ราชสีมา, มหาณรงคฺ และ อินทโสฬศ

ประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรีตอนปลาย

ในตอนหลายรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้เกิดกบฏขึ้นที่กรุงเก่า พวกกบฏได้ทำการปล้นจวนพระยาอินทรอภัย ผู้รักษากรุงเก่าจนต้องหลบหนีมายังกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มีรับสั่งให้พระยาสุรศักดิ์ ขึ้นไปสืบสวนเอาตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษ แต่พระยาสุรศักดิ์กลับไปเข้ากับพวกกบฏ และยกพวกมาปล้นพระราชวังที่กรุงธนบุรีในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๓๒๔ บังคับให้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชออกผนวช และคุมพระองค์ไว้ที่พระอุโบสถวัดอรุณราชวราราม แล้วพระยาสุรศักดิ์ได้ตั้งตนเป็นผู้สำเร็จราชการ ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกซึ่งไปราชการทัพเมืองกัมพูชาและกำลังจะยกกำลังเข้าตีเมืองเสียมราช เมื่อทราบข่าวการจลาจลในกรุงธนบุรี จึงรีบยกทัพกลับ ขณะนั้นเป็นเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๓๒๕ เมื่อสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกมาถึงก็ได้สอบสวนเรื่องราวความยุ่งยากที่เกิดขึ้น และจับกุมผู้ก่อการกบฏมาลงโทษ รวมทั้งให้ข้าราชการปรึกษาพิจารณาความที่มีผู้ฟ้องร้องกล่าวโทษสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในฐานะที่เป็นต้นเหตุแห่งความยุ่งยากในกรุงธนบุรี และมีความเห็นให้สำเร็จโทษเพื่อมิให้เกิดปัญหายุ่งยากอีกต่อไป สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงถูกสำเร็จโทษและสวรรคตในปี พ.ศ. ๒๓๒๕

รายละเอียดของเหตุการณ์ความวุ่นวายและจลาจลในกรุงเทพมหานครสมัยของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มีผู้ประมวลและให้รายละเอียดจากหลักฐานต่างๆ และวิเคราะห์วิจารณ์เหตุการณ์ดังกล่าว ดังต่อไปนี้^๕

“...สัญญาวิปลาส ตั้งแต่สงครามอะแซห่วนก็ตีหัวเมืองเหนือแล้วพระเจ้ากรุงธนบุรีก็เสด็จไปนั่งกรมฐานที่วัดบางยี่เรือ (วัดอินทาราม) ซึ่งได้บูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่เรื่อยๆ แล้วติดพระทัยในการนั่งกรมฐานยิ่งขึ้น พระอารมณ์ก็ผันเพี้ยน เกิดมีอาการ คร้ายยิ่งกว่าแต่ก่อนโดยลำดับมา ครั้นสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกฯ ยกทัพไปเมืองเขมร

^๔ ดนัย ไชยโยธา, รัช., ประวัติศาสตร์ไทย : ยุคกรุงธนบุรีถึงกรุงรัตนโกสินทร์, อ้างแล้ว, หน้า ๔๒.

“เหตุการณ์จลาจลในกรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๒๔, [ออนไลน์] <http://3king.lib.kmutt.ac.th/KingTarksinCD/chapter16/page1.html>
สืบค้นวันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๐.

แล้วไม่ช้า ทางนี้พระเจ้ากรุงธนบุรีก็มีสัญญาวิปาส เกิดสำคัญพระองค์ว่าเป็นพระโสดาบัน มีรับสั่งให้พระราชอาณาเขตทั้งปวงมาประชุมกันที่วังพระแก้ว (ที่ประดิษฐานพระแก้วมรกตครั้งกรุงธนบุรี คือวิหารหลังเล็กข้างใต้คู่กับพระอุโบสถเก่า อยู่ริมแม่น้ำแขวงพระปรางค์วัดอรุณฯ) เมื่อวันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๒๔ แล้วเสด็จออกมีรับสั่งถามพระราชอาณาเขตว่า พระภิกษุอันเป็นปฤชณจะกราบไหว้คฤหัสถ์ ซึ่งเป็นพระโสดาบันนั้นจะได้หรือไม่ประการใด พระราชอาณาเขตโดยมากพากันกลัวพระราชอาญาถวายพระพรว่าไหว้ได้ แต่สมเด็จพระสังฆราช (ศรี) วัดบางหว้าใหญ่ กับพระพิมลธรรมวัดโพธาราม และพระพุฒาจารย์วัดบางหว้าน้อย (สามวัดที่กล่าวมานี้คือ วัดระฆัง วัดพระเชตุพน และวัดอมรินทรตามลำดับ) ๓ องค์นี้ถือวินัยมั่นคงไม่ครั้นคร้ามต่อพระราชอาญา ถวายพระพรว่าถึงคฤหัสถ์จะเป็นพระโสดาบัน เพศก็ยังต่ำกว่าพระภิกษุปฤชณอันทรงผ้ากาสาฬหพัศตร์ และจตุปาริสุทศศีล เพราะฉะนั้นที่พระภิกษุจะกราบไหว้คฤหัสถ์หาควรไม่

พระเจ้ากรุงธนบุรีได้ฟังก็ทรงพระพิโรธ ดำรัสว่าพระราชอาณาเขตทั้งปวงก็ยังเห็นว่าไหว้ได้โดยมาก แต่สามองค์ยังบังอาจโต้แย้งฝ่าฝืนถวายพระพรให้ผิดพระบาลี จึงมีรับสั่งให้ถอดเสียจากสมณศักดิ์ แล้วให้เอาตัวสมเด็จพระสังฆราชกับพระราชอาณาเขต ๒ องค์ที่ถูกถอดนั้น กับพระภิกษุซึ่งเป็นฐานานุกรมและอันเตวาลิกลัทธิวิหาริกรวมทั้งสิ้นประมาณ ๕๐๐ รูปไปลงพระอาญาที่วัดหงส์ ให้ตีหลังสมเด็จพระสังฆราชกับพระราชอาณาเขตองค์ละ ๑๐๐ ที ฐานะเปรียญองค์ละ ๕๐ ที พระอันดับองค์ละ ๓๐ ที แล้วให้เอาตัวขังไว้ ขนอาจรม ของโสโครกที่วัดหงส์ทั้งหมด ตั้งแต่นั้นมาพระสงฆ์เข้าเฝ้าหมอบกราบถวายบังคมเหมือนข้าราชการฝ่ายมหาราชทั้งปวง ความวิปริตเกิดขึ้นในบ้านเมือง การกระทำของพระเจ้ากรุงธนบุรี เมื่อทราบไปถึงไหนคนทั้งหลายก็พากันตกใจ เห็นว่าเกิดวิปริตขึ้นในบ้านเมือง บางพวกก็โกรธแค้น บางพวกก็พากันส่งสารพระสงฆ์ซึ่งต้องรับพระราชอาญา ถึงเข้าขอให้ตีแทนตนก็มี เกิดโกลาหลสะตุงสะเทือนทั่วไปทั้งพระนคร ครั้นต่อมาพระเจ้ากรุงธนบุรีเข้ามีอาการเกิดทรงระแวงว่าข้าราชการพากันลอบลักพระราชทรัพย์ให้ไปยักยอกและบางทีก็เอาตัวผู้ต้องหาขึ้นย่างไฟจะให้เป็นสัจย์ แล้วพระราชทานรางวัลผู้ที่โจทก์ฟ้องร้องยกเป็นบำเหน็จความชอบในราชการ ก็เลยเป็นเหตุให้พาลเกลี้ยไสดความฟ้องผู้อื่นชุกชุมขึ้น มีคนต้องโทษกักขังเสียเนืองและประหารชีวิตมากขึ้นทุกที

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดเกล้าฯ ให้ พระวิจิตรณรงค์ (หรือพระพิชิตณรงค์) ที่รับผูกขาดภาษี ขึ้นไปเร่งรัดเรียกเก็บภาษีราษฎรที่กรุงเก่า ราษฎรถูกเร่งรัดเรียกเก็บภาษีโดยไม่เป็นธรรม ความร้อนรนหนักเข้า จึง นายบุญนาค ผู้เป็นหัวหน้าอยู่บ้านแม่ลา (ซึ่งในปัจจุบันเป็นท้องที่อำเภอนครหลวง แขวงกรุงเก่า) เป็นหัวหน้า หลวงสุระ (หรือขุนสุระ) และ หลวงชนะ (หรือขุนชนะ) ชักชวนชาวบ้านเข้าเป็นพรรคพวก ยกลงมาจับพระวิจิตรณรงค์ และกรมการฆ่าเสียหลายคน อีกทั้งเผาบ้านผู้รักษากรุง สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงโปรดให้ พระยาสุรศักดิ์ ไปจับกุมพวกบ้านแม่ลา แต่ในกลุ่มจราจลในครั้งนั้นมีขุนแก้ว (น้องพระยาสุรศักดิ์) รวมอยู่ด้วย พระยาสุรศักดิ์ถูกเกลี้ยกล่อมให้เข้าเป็นพวกนายบุญนาค จากนั้นได้ก่อการโดยให้พระยาสุรศักดิ์เป็นแม่ทัพ ยกไพร่พลลงมาโดยทางเรือหมายจะยึดกรุงธนบุรีโดยอ้างเหตุผลว่าบ้านเมืองเป็นกบฏ

พระยาสุรศักดิ์พร้อมด้วยพวกกบฏยกทัพลงมาถึงกรุงธนบุรี เมื่อวันที่เสาร์ เดือน ๔ แรม ๑๑ ค่ำ ปีฉลู ตรงกับวันที่ ๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๒๔ (จรรยา ประชิตโรมรัน, ๒๕๔๓ : ๒๓๗) ลอบเข้ามาในเวลาค่ำ พอถึงก็ยกเข้าปล้นพระราชวัง ระดมยิงปืน ถูกปืนตกในกำแพงพระราชวัง (เวลานั้นตั้งอยู่ในแนวคลองนครบาล คือคลองเหนือวัดอรุณราชวราราม) เสียงสนั่นหวั่นไหว ผู้คนภายในกำแพงตื่นตระหนกตกใจ ร้องกันอื้ออึงไม่เป็นศัพท์

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีกำลังบรรทมหลับสนิท ตกพระทัยตื่นคว่ำได้พระแสง เสด็จขึ้นบนพระที่นั่งเย็น ตรัสตะโกนเรียกฝรั่งที่ป้อมวิชัยประสิทธิ์ รับสั่งให้ยิงปืนใหญ่ต่อสู้พวกกบฏ ทางฝ่ายพวกกบฏทำการต่อสู้กับพวกทหารที่รักษาป้อม ล้อมวังอยู่จนรุ่งเช้า ก็ยังหักเอาพระราชวังมิได้ และพวกรักษาหน้าที่ก็ไม่เต็มใจจะต่อสู้กับพวกกบฏ มิฉะนั้นจะทำการขับไล่หรือจับกุมได้แล้วแต่ก่อนสวามันแล้ว และสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงพระพิโรธยิ่งนัก เมื่อได้ทราบข่าวพระยาสรณ์ซึ่งใช้ให้ไปสืบสาวเรื่องราวเอาตัวพวกกบฏ กลับมาเป็นหัวกบฏเสียเอง รับสั่งให้ไปจับกุมบุตร ภรรยา มาขังไว้ แล้วเสด็จเข้าไปฟันประตูที่คุมขังผู้ต้องโทษหญิงปล่อยตัวให้เป็นอิสระหมด ส่วนที่ป้อมวิชัยประสิทธิ์ปากคลองบางหลวงนั้น พระยาธิเบศร์ฯ พระยารามัญ (มะซอน บรรพบุรุษสกุลศรีเพ็ญ) และพระยาอำมาตย์ให้ลากปืนจ่ารงค์ขึ้นป้อม ต่อสู้ป้องกันพวกกบฏมิให้ลุกล้ำเข้าในพระนครทางด้านนั้นได้

พอสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จออกจากข้างใน กลับออกไปมีรับสั่งว่า “สิ้นบุญพ่อแล้ว อย่าให้ยากแก่ไพร่เลย” ข้าราชการที่จงรักภักดีต่อพระองค์อยู่อย่างแท้จริง เมื่อได้ฟังสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีตรัสออกมาเช่นนั้น ต่างก็พากันเศร้าใจไปตามๆ กัน พระยาทั้งสามคือพระยาธิเบศร์บริรักษ์ พระยารามัญ และพระยาอำมาตย์ ถึงกับกราบบังคมทูลด้วยน้ำตาว่า “ถ้าเสด็จพ่อมิให้ลูกต่อสู้ด้วยพวกกบฏแล้ว ลูกก็จะขอตายด้วยเจ้าข้าแดง ขอตายกับเสด็จพ่อด้วย” เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีตรัสห้ามมิให้ต่อสู้ด้วยพวกกบฏนั้น ก็เพราะพระองค์เห็นว่าสู้ไม่ไหวแน่แล้ว จึงให้ไปนิมนต์สมเด็จพระสังฆราช (ชื่น) วัดหงส์ กับพระพิมลธรรม พระรัตนมณี (หรือพระรัตนมณี) ให้ออกไปเจรจายอมแพ้แก่พวกกบฏ พระยาสรณ์จึงให้พระสมณะทูตกราบทูลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีว่า “ถ้าเสด็จพ่อยอมอ่อนน้อมเช่นนั้นก็ชอบแล้ว พระคุณเจ้าทั้งสามจงถวายพระพรให้ทรงผนวชเสียสักสามเดือน เพื่อชำระพระเคราะห์เมือง” สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีก็ทรงยอมรับที่จะปฏิบัติตาม ในการบัพพกันครั้งนี้สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีต้องเสียข้าราชการที่จงรักภักดีมั่นคงในพระเดชพระคุณอย่างยิ่ง ถึงสี่สิบนาย และเมื่อรับพระโอษฐ์ว่าจะผนวชแล้ว ก็ทรงพระสรวลตบพระเพลาแล้วตรัสว่า “เอหิภิกขุ มาเถิดแล้ว”

ครั้นแล้วสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีก็เสด็จออกผนวช ณ พัทธสีมาวัดอรุณราชวราราม เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๔ แรม ๑๒ ค่ำ ปีฉลู ตรงกับวันที่ ๑๐ มีนาคม พ.ศ.๒๓๒๔ เพลาสามทุ่ม (แต่ภารดี มหาขันธ, ๒๕๒๖ : ๓๔ กล่าวว่าเป็นเวลา ๓ โมงเช้า) ตรงกับวันที่ ๑๐ มีนาคม พ.ศ.๒๓๒๕ พระองค์อยู่ในราชสมบัติ ๑๔ ปี ๔ เดือน (จดหมายเหตุความทรงจำกรมหลวงนรินทรเทวี ฯ , หน้า ๑๗ ทรงบันทึกไว้ว่า “พระยาสรณ์ให้นิมนต์พระราชอาคันตุกะให้ถวายพระพร ให้ทรงบรรพชาชำระพระเคราะห์เมือง ๓ เดือน ทรงพระสรวลตบพระเพลาว่า เอหิภิกขุ มาเถิดแล้ว ให้เชิญพระกรรบิด (หรือพระแสงกรรบิด หมายถึง มีดโกน, ออกไป เพลา ๓ โมง เข้าทรงบรรพชา ณ เดือน ๔ แรม ๑๒ ค่ำ พระองค์อยู่ในราชสมบัติ ๑๔ ปี กับ ๔ เดือน ทรงผนวช ”) การทรงผนวชของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีครั้งนี้ เป็นการทรงผนวชตามคำขอของพระยาสรณ์ เพื่อเสดาะพระเคราะห์เสียสักสามเดือน การทรงผนวชของพระองค์ที่วัดอรุณราชวราราม นี้ต้องอยู่ในฐานะที่ต้องคุมตัวพร้อมทั้งพระราชโอรส ที่ยังทรงพระเยาว์ (พระพงษ์นรินทร์ หรือเจ้าฟ้าทัศนพงศ์) ส่วนพระญาติพระราชวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ที่ใกล้ชิด สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีนั้น พระยาสรณ์ให้จำเอาไว้ทั้งหมด แล้วพระยาสรณ์ให้ประกาศแก่บรรดาข้าราชการ ทั้งปวงว่า จะรักษาราชการไว้รอทำสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกฯ ข้าราชการทั้งหลายก็สงบอยู่ไม่มีปฏิริยาอันใด ยอมให้พระยาสรณ์เป็นผู้สำเร็จราชการในระหว่างนั้น

เมื่อพระยาสรณ์เป็นผู้สำเร็จราชการอยู่นั้นได้ออกว่าราชการแผ่นดิน ณ ท้องพระโรงในพระราชวัง ได้สั่งให้ปล่อยข้าราชการทั้งฝ่ายหน้าและฝ่ายใน และราษฎรที่ถูกเวรจำขังโดยพระราชอาญาสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

ออกเสียทั้งสิ้น เหตุการณ์ในตอนนี้เป็นโอกาสให้กรุงธนบุรีเกิดความไม่สงบขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เสมือนบ้านเมืองไม่มีชื่อไม่มีแป พวกราษฎรที่ต้องได้รับโทษทัณฑ์โดยไม่มีความคิด ครั้นถูกปล่อยเป็นอิสระแล้ว คุมแค้นพวกที่เป็นโจทก์ฟ้องร้องทำให้ตนต้องได้รับโทษเป็นกำลัง และเมื่อเห็นว่าสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีออกทรงผนวชไม่มีพระราชอำนาจแล้ว ต่างก็พากันชวนเที่ยวจับกุม พวกโจทก์ มีพันสี พัน ลา เป็นตัวการสำคัญ มาฟันเสียให้สาสมกับความแค้นเป็นอันมาก พวกโจทก์หนีไปซ่อนซ่อนอยู่ตามวัดบ้าง ตามหมู่บ้านทุกหนทุกแห่งที่หนีรอดเหลืออยู่มีน้อย ที่ล้มตายนั่นมาก ในกรุงธนบุรีเกิดมีการฆ่าฟันกันตายทุกวันมิได้ขาด ใครจะฆ่าใครตามชอบใจก็ได้ ไม่มีเจ้าพนักงานจับกุมผู้กระทำผิดไปลงโทษ

พระยาสุรศักดิ์จึงคิดหาหนทางที่จะกำจัดสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกเสีย ก็เห็นแต่กรมขุนอนุรักษ์สงคราม (เจ้ารามลักขณ เป็นพระเจ้าหลานเธอในสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ) เจ้านายผู้ใหญ่ซึ่งตนได้สั่งให้เอาไปจำไว้เมื่อยึดอำนาจได้ ถ้าได้ตัวกรมขุนอนุรักษ์สงครามเป็นหัวหน้าไว้ คอยจัดการต่อสู้อัสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกฯ เมื่อสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกฯยกทัพกลับเข้ามา ก็จะเป็นกำลังสำคัญทำการกำจัดได้ พระยาสุรศักดิ์จึงลอบไปคิดอ่านกับกรมขุนอนุรักษ์สงครามให้รับทำการในครั้งนี้ ส่วนเงินทองที่จะใช้ในการหากำลังปราบปรามจะเอาพระราชทรัพย์ในพระคลังหลวงออกจ่ายให้จนพอเพียง กรมขุนอนุรักษ์สงครามก็รับเป็นหัวหน้าจัดทำตามความประสงค์ของพระยาสุรศักดิ์

แล้วพระยาสุรศักดิ์ก็ปล่อยตัวกรมขุนอนุรักษ์สงครามพร้อมด้วยมอญบริวารของหลวงออกไปเที่ยวหาสมัครพรรคพวก เกี้ยยกล่อมได้พระยามหาเสนา พระยารามัญวงศ์ หรือจักริมอญ (เดิมชื่อหลวงบำเรอภักดี เป็นพี่ชายท้าวทรงกันดาร (ทองมอญ) และ พระยากลางเมือง นายกองมอญ เป็นต้น ส่วนพระยาสุรศักดิ์ทำเป็นว่าไม่รู้ไม่เห็นในเหตุการณ์นี้เลย พวกที่อยากได้เงินครั้นถูกเกี้ยยกล่อม ก็พากันมาเข้าเป็นสมัครพรรคพวกเป็นอันมาก แต่การตั้งตัวเป็นหัวหน้าของ กรมขุนอนุรักษ์สงครามนั้นเห็นจะไม่ชื่อตรงต่อพระยาสุรศักดิ์นัก เพราะเมื่อได้สมัครพรรคพวกเป็นของตัวมากเข้า ก็คิดจะชิงเอากรุงธนบุรีเป็นที่มั่นเสียก่อน และเมื่อสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกฯ ยกกองทัพกลับเข้ามา ก็จะได้ทำการต่อสู้ได้ดีกว่าไม่มีที่มั่นแข็งแรงไว้ทำการ

ในขณะที่ในกรุงธนบุรีเกิดจลาจลพระยาสุรศักดิ์เข้ายึดอำนาจสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีนั้น สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกฯ ยังทำการปราบกบฏเขมรอยู่ ฟ้าทะเลหะ (มู) หนีไปเมืองญวน ขอให้ญวนช่วย และเจ้าพระยาสุรสีห์ยกกองทัพติดตามฟ้าทะเลหะ เจ้าพระยาสุรสีห์ทราบว่ามีกองทัพญวนขึ้นมาตั้งอยู่ ที่เมืองพนมเปญ จึงตั้งทัพรอพังค้ำล้างจากท่านแม่ทัพใหญ่ว่าจะให้รบกับญวนหรือไม่

พระยาสุรศักดิ์คุมอำนาจในกรุงธนบุรี ได้ ๒ สัปดาห์ พระยาสุริยอภัย (ทองอิน) ผู้ครองเมืองนครราชสีมา (เป็นหลานของสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกฯ ต่อมาได้เป็นกรมพระราชวังหลังในสมัยรัชกาลที่ ๑) ได้ทราบข่าวว่าในกรุงธนบุรีเกิดจลาจลขึ้น จึงออกไปเมืองเสียมราฐ แจ้งข่าวราชการแผ่นดินให้สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกฯ ทราบ สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกฯ จึงให้พระยาสุริยอภัยยกกองทัพลงไปกรุงธนบุรีก่อน แล้วจะยกกองทัพใหญ่ตามลงไปทีหลัง พระยาสุริยอภัยก็กลับมายังเมืองนครราชสีมา ให้พระยาอภัยสุริยาปลัดผู้น้อง อยู่รักษาเมือง แล้วก็จัดกองทัพได้พล ๓,๐๐๐ เศษ เร่งรีบยกลงมากรุงธนบุรี

กองทัพเมืองนครราชสีมามาถึงกรุงธนบุรี ณ วันศุกร์ เดือน ๕ ขึ้น ๙ ค่ำ เป็นเวลาที่พระยาสุรศักดิ์เข้ายึดอำนาจไว้ได้แล้ว และได้ตั้งเมืองเป็นผู้สำเร็จราชการแล้ว มาทันเหตุการณ์ที่กรมขุนอนุรักษ์สงครามยังไม่ทันเข้ายึดเอาราชธานีเป็นที่มั่น ครั้นพระยาสุริยอภัยนำทัพเข้ามาถึงเขตกรุงธนบุรีแล้ว จึงเข้าหยุดชุมนุมทัพอยู่ที่บ้านเดิม ซึ่งตั้งอยู่ที่ตำบลสวนมังคุด สวนลั่นจี ในขณะนั้นขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวง แยกออกเป็นสองพวก ที่ได้บำเหน็จรางวัล

ก็เข้าเป็นพวกพระยาสรณ์ ที่ยังถือบุญญาบารมีของสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกฯ ก็มีได้รับรางวัลของพระยาสรณ์ โอนมาเข้าเป็นพวกข้างพระยาสุริยภักย์

ฝ่ายพระยาสรณ์ เมื่อเห็นว่าพระยาสุริยภักย์ยกกองทัพเข้ามาถึงก็มีความตกใจ เกรงความที่คิดไว้ จะแพร่พราย จึงนัดหมายกับกรมขุนอนุรักษ์สงครามและพรรคพวกเมื่อวันอังคาร เดือน ๕ แรม ๕ ค่ำ (วันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๕) ให้ยกพลขึ้นไปปล้นบ้านพระยาสุริยภักย์ ที่ตำบลสวนมังคุด สวนลั่นจี ในค้ำวันนั้นเวลาเที่ยงคืน แต่กรมขุนอนุรักษ์สงครามมีพลน้อย เพราะชาวพระนครไม่เข้าด้วย ได้แต่พวกมอญในกองพระยารามัญและพระยา กลางเมืองเป็นพื้น ยกขึ้นไปถึงบ้านขุนข้างใต้สวนมังคุด เห็นเป็นเวลาลมส่ำเภาพัดกล้า ได้ที่ก็ให้เอาไฟจุดเผาบ้าน เรือนราษฎรที่บ้านขุน ให้ไฟไหม้ลุกลามขึ้นไปยังคุกหาสถ์นิวาสน์ สถานของพระยาสุริยภักย์ แล้วให้ทหารโอบขึ้นไป ทางด้านตะวันตกจนถึงวัดบางหัวน้อย ให้ยิงปืนเข้าไปในบ้านพระยาสุริยภักย์ ฝ่ายพระยาสุริยภักย์ไม่ทันรู้ตัว จึงสั่งให้ไพร่พลออกต่อสู้ให้วางปืนดับ ทั้งสองฝ่ายยิงปืนโต้ตอบกันอยู่ ครั้นเห็นไฟไหม้ขึ้นมาทางด้านใต้จนจะถึงบ้าน ที่อยู่ก็ตกใจ พระยาสุริยภักย์จึงตั้งสัตยาธิษฐานว่า “ข้าพเจ้าได้บำเพ็ญศีลทานการกุศลใดๆ ก็ตั้งใจปรารถนาพระโพธิญาณ อย่างเดียว เดชะอำนาจความสัตย์นี้ของยังพระพ่ายให้พัดกลับไป อย่าให้เพลิงไหม้มาถึงบ้านเรือนของข้าพเจ้าเลย” พอขาดคำอธิษฐานก็พลันบันดาลให้ลมพัดกลับไปทางทิศอื่นเป็นที่ประจักษ์แก่คนทั้งปวง หาได้ไหม้ไปถึงสวนมังคุดไม่ พวกไพร่พลของพระยาสุริยภักย์ก็พากันมีใจต่อสู้ข้าศึก และเมื่อเกิดรบกันขึ้นนั้น **เจ้าศิริจนา** หรือ **เจ้าศรีอินชา** ท่านผู้หญิงของเจ้าพระยาสุรสีห์ (ท่านเป็นธิดาในเจ้าฟ้าแก้ว และเป็นน้องสาวของพระยาภาวดี หรือเจ้าภาวดี แห่งเมืองเชียงใหม่ เจ้าเมืองลำปางในขณะนั้น) ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่เหนือกำแพงพระนครฝั่งตะวันออก ปากคลองบางลำภู มีความกล้าหาญเป็นวีรสตรีและความเป็นศรีภริยาของเจ้าพระยาเลื่อยยิ่งนัก ทราบว่ามีโจรมาปล้นบ้านพระยาสุริยภักย์ จึงเรียกพระยาแจ้ง พระยาราม นายกองมอญอีกพวกหนึ่งเข้ามาปรึกษาหาทางช่วยเหลือแล้วจึงนำไพร่พลในบังคับบัญชา ลงเรือข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาไปต่อรบกับข้าศึกทันที พระยามอญทั้งสองยกไปแล้วก็ตีกระหนาบเป็นกองหนุน พระยาสุริยภักย์ต่อสู้กับข้าศึกอยู่จนรุ่งเช้า พวกกรมขุนอนุรักษ์ฯ สู้ไม่ได้ พากันแตกพ่ายส่วนกรมขุนอนุรักษ์สงคราม นั้นหนีไปอยู่ที่วัดยาง (ในคลองบางกอกน้อย ใกล้วัดนายโรง) พระยาสุริยภักย์ก็ตามจับตัวได้ในวันนั้น

ฝ่ายพระยาสรณ์ครั้นทราบว่าพระยาสุริยภักย์จับตัวกรมขุนอนุรักษ์ได้แล้ว ก็ให้วิตกเกรงว่าจะโดน เข้าขัดทอดด้วย แต่มีวิธีที่จะทำประการใด เมื่อความคิดที่คิดไว้ไม่สมหวังก็ได้แต่นั่งสงบอยู่ภายในพระราชวัง เกรงภัย จะบังเกิดขึ้น แต่ตัวเอง คิดปลอมตัวเองอยู่ว่าการทำการอุดหนุนกรมขุนอนุรักษ์สงครามครั้งนี้เป็นความลับอยู่ ถึงจะมีผู้สงสัย และรู้เห็นในการที่ตัวนำทัพออกช่วยเหลือ ก็เห็นจะพอแก้ตัวได้

ส่วนขุนแก้วตอนนี้เห็นที่จะพิศใจกับพี่ชาย (พระยาสรณ์) รวมทั้งขุนสุระและนายบุญนาคคู่คิดเดิมด้วย ไม่ปรากฏว่าได้สมรู้ร่วมคิดด้วยในความคิดนี้ใหญ่ ไฟสูงของพระยาสรณ์ด้วย ปรากฏแต่ว่าตัวขุนแก้วเองได้คุมสมัคร พรรคพวกลากปืนใหญ่ออกมาช่วย พระยาสุริยภักย์ทำการต่อสู้กับทัพของกรมขุนอนุรักษ์สงคราม

ฝ่ายพระยาสุริยภักย์ ครั้นจับตัวกรมขุนอนุรักษ์สงครามคุมขังไว้แล้ว ก็สั่งให้ตั้งค่ายที่สวนมังคุดรายไปจนถึง คลองนครบาลอันเป็นเขตพระราชวัง แล้วให้สีกสมเด็จเจ้ากรุงธนบุรี ที่กักขังไว้ใกล้พระอุโบสถวัดอรุณราชวราราม นำมากักขังไว้ที่ค่าย โดยมีความประสงค์ที่จะป้องกันมิให้เกิดเหตุขึ้นได้อีก พระยาสรณ์ก็ไม่กล้าจัดการประการใด พระยาสุริยภักย์มีไพร่พลมาจากเมืองนครราชสีมาเพียง ๓,๐๐๐ คน มีคนของกองพระยามอญทั้งสองอีกเพียงเล็กน้อย การที่จะหักเอาพระนคร เห็นยากนักก็ตั้งคุมเชิงรอสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกฯ อยู่ ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าพระยา

มหากษัตริย์ศึกษา ตั้งแต่ให้พระยาสุริยอภัยกลับเข้ามายังกรุงธนบุรี แล้วก็คอยฟังเหตุการณ์อยู่ที่เมืองเสียมราฐ พอได้ข่าวว่าเกิดกบฏขึ้นในกรุงธนบุรี ก็มีความห่วงใยถึงบ้านเมืองและประชาราษฎร์ยิ่งขึ้น จึงได้มอบหมายการศึกษา ให้เจ้าพระยาสุรสีห์บังคับบัญชา พร้อมกันนั้นก็คำสั่งให้กองทัพเขมรล้อม กองทัพกรมขุนอินทรพิทักษ์ ไว้ก่อนแล้ว บอกไปถึงพระยาธรรมา ซึ่งตั้งทัพอยู่ ณ เมืองกำแพงสวาย ให้จับกรมขุนรามภูเบศร์จำไว้ครบ แล้วให้เลิกทัพ ตามเข้ามายังพระนคร

ครั้น ณ วันเสาร์ เดือน ๕ แรม ๙ ค่ำ ปีชวด จัตวาศก จุลศักราช ๑๑๔๔ ตรงกับวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๕ กองทัพสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก ก็มาถึงพระนคร ฝ่ายพวกชาวพระนครทราบข่าว สมเด็จพระเจ้าพระยา มหากษัตริย์ศึกฯ กลับมาถึง ต่างก็ชื่นชมยินดี มีพวกราษฎรพากันไปคอยรับเป็นอันมาก ต่างร้องขอให้ช่วยปราบยุคเข็ญ ให้บ้านเมืองเป็นสุขสำราญตั้งแต่ก่อนตลอดทางที่เข้ามา และแสดงความปิติชื่นชมหวังว่าสมเด็จพระเจ้าพระยา มหากษัตริย์ศึกฯ ต้องนำความสันติสุขมาให้แก่ประเทศชาติ ต่อไปได้อีก

พระยาสุริยอภัยครั้นทราบว่าสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกฯ เสด็จมาถึงแล้วก็ดีใจ ทั้งได้ปลุกพลม้าไว้ ต้อนรับที่ริมสะพานท่าน้ำวัดโพธาราม (วัดพระเชตุพน) คือสร้างพลม้าเป็นที่ประทับที่ตรงพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย และบริเวณระหว่างท่าช้างวังหลวงกับท่าเตียน แต่งเรือพระที่นั่งกราบไว้คอยรับเสด็จ และทำทรวงกันดารทองมอญ ซึ่งเป็นใหญ่อยู่ในพระราชวัง ก็ลงเรือมาคอยรับเสด็จด้วย สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกฯ ครั้นมาถึงพลม้าแล้ว ก็คงพักแรมอยู่ที่พลม้าที่พระยาสุริยอภัยสร้างเตรียมไว้ให้ (เดิมคงจะเป็นที่ดินของวัดโพธาราม) และใช้พลม้านี้ เป็นที่ประชุมขุนนางข้าราชการ และวินิจฉัยกรณีจลาจลและกบฏในพระนคร พลม้าที่ใช้ในราชการครั้งนี้ยังคงมีชื่อ ว่าพระที่นั่งราชกิจวินิจฉัย

ขณะนั้นพระยาสุรสีห์ก็ยังคงอยู่ในพระราชวัง มิได้ทำการขัดขวางแต่ประการใด มีข้าราชการมาคอยต้อนรับ แสดงความอ่อนน้อมยินดีโดยพร้อมเพรียงกันเป็นจำนวนมาก ที่จริงเพราะข้าราชการเหล่านี้ก็ทราบดีอยู่แล้วว่า พระยาสุรสีห์ประกาศตั้งตัวเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินชั่วคราว เพื่อรักษากันไว้ถวายสมเด็จพระเจ้าพระยา มหากษัตริย์ศึกฯ อยู่แล้ว ข้าราชการทั้งหลายจึงไม่มีกิริยา กระด้างกระเดื่องแต่อย่างใด ฝ่ายพระยาสุรสีห์และพรรคพวก ก็ให้รู้สึกเกรงกลัวพระเดชานุภาพ ของสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ เป็นกำลัง มิรู้ที่จะหนีหรือต่อสู้ประการใด เมื่อจนตรอกเข้า แล้วก็มาเฝ้ากราบบังคมทูลพร้อมด้วยขุนนางข้าราชการทั้งปวง ปรารถนาใจตนเองยอมสวามิภักดิ์ไม่ว่าจะอย่างไร ที่ตนเอง รู้ตัวว่าเป็นผู้มีความคิด อย่างใหญ่หลวงอยู่ อย่างไรเสียกรมขุนอนุรักษ์สงคราม เมื่อถูกนำตัวมาปรึกษาโทษจะต้องให้การ ชัดทอดถึงตน

สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกฯ จึงทรงปราศรัยไต่ถาม จนได้มูลเหตุแต่เดิมมาจนถึงการก่อการจลาจล โดยละเอียดตั้งแต่ต้น แล้วตรัสปรึกษาด้วยมุขมนตรีทั้งหลายว่า “เมื่อพระเจ้าแผ่นดินเป็นอาสัติยอาธรรม ดังนั้นแล้ว ท่านทั้งปวงจะคิดอ่านประการใด” มุขมนตรีทั้งหลายจึงปรึกษากันและกราบทูลว่า “พระเจ้าแผ่นดินสุจริตธรรมเสีย แล้วประพดิตุจริตธรรมนี้ เห็นว่าเป็นเสี้ยนหนามหลักตออันใหญ่อยู่ในแผ่นดิน จะละไว้มิได้ ควรให้สำเร็จโทษเสีย” แล้วพิจารณาโทษของกรมขุนอนุรักษ์สงคราม กรมขุนอนุรักษ์สงคราม ให้การชัดทอดถึงพระยาสุรสีห์และผู้ร่วมคิด เมื่อได้ความเป็นสัตย์ทั้งมหาอุปราชแผ่นดินกรุงธนบุรี ผู้สำเร็จราชการและพรรคพวกที่ก่อให้เกิดการสู้รบกันขึ้น ก็ได้รับการพิจารณาโทษตามความผิดหมดทุกคน...”

ในการสำเร็จโทษพระเจ้าตากสินมหาราชนั้น ปรากฏข้อความในพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ ว่า เมื่อกองทัพของพระยาจักรีมาถึงธนบุรีในตอนเช้า (วันที่ ๖ เมษายน) พรรคพวกบริวารก็ได้เตรียมการต้อนรับ แล้วแห่แหนกันจากฝั่งตะวันออกไปยังฝั่งตะวันตกเข้าประทับอยู่ที่ศาลาลูกขุน มีหมู่พดุมอาจารย์ราชสกุลเฝ้าพร้อมกัน (ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๖ พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ) และในที่ประชุมขุนนางนั้น ก็ได้มีการปรึกษาโทษของพระเจ้ากรุงธนบุรี

“...จึงมีรับสั่งให้เอาตัวไปประหารชีวิตสำเร็จโทษเสีย เพชฌฆาตกับผู้คุมก็ลากเอาตัวขึ้นแคร่หามไปกับทั้งสังขลิก พันธนาการ ... ถึงหน้าป้อมวิชัยประสิทธิ์ก็ประหารชีวิตตัดศีรษะเสียถึงแก่พิราลัย จึง รับ สั่งให้เอาศพไปฝังไว้ ณ วัดบางยี่เรือได้...”

เมืองนครศรีธรรมราช กับประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรี

ถนอม พูนวงศ์ ได้กล่าวถึงประวัติศาสตร์เมืองนครศรีธรรมราช สมัยกรุงธนบุรี โดยย้อนเหตุการณ์ตอนปลายกรุงศรีอยุธยา และเหตุการณ์ตอนพระเจ้าตากสินปราบชุมนุมต่างๆ รวมถึงการปราบชุมนุมเจ้านคร ไว้ว่า

“...เมื่อเสียกรุงศรีอยุธยา ประเทศชาติบ้านเมืองระส่ำระสาย ผู้คนแตกฉานชานเข็นหนีพม่าไปคนละทิศละทาง หัวเมืองต่างๆ ทั่วทุกภาคได้ตั้งตนเป็นอิสระรวบรวมกำลังผู้คนเพื่อต่อสู้กับศัตรู เจ้าเมืองประกาศตน “เป็นเจ้า” ไม่ขึ้นต่อผู้ใด ภายหลังเรียกกันว่า “ชุมนุม” มีทั้งหมด ๕ ชุมนุม คือ ๑. ชุมนุมพระเจ้าตาก ๒. ชุมนุมเจ้านคร ๓. ชุมนุมเจ้าพิมาย ๔. ชุมนุมเจ้าพระฝาง ๕. ชุมนุมเจ้าพระยาพิษณุโลก

ชุมนุมพระเจ้าตาก หัวหน้าชุมนุม คือ พระยาตาก ชื่อเดิมว่า “สิน” บิดาเป็นคนจีนชื่อ “ไหฮอง” มารดาเป็นคนไทยชื่อ “นกเอี้ยง” เคยรับราชการเป็นมหาดเล็กตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และรับราชการมีความดีความชอบเรื่อยมา จนได้เป็นเจ้าเมืองตาก เป็น “พระเจ้าตาก” ก่อนจะเสียกรุงได้เลื่อนยศเป็นพระยาวิชิตปราการ แต่ยังไม่คุ้นหูผู้คนมากนัก ก่อนกรุงแตกเล็กน้อย ได้รวบรวมนายทหารฝีมือดีได้ประมาณ ๕๐๐ คน ตีฝ่าวงล้อมพม่าไปตั้งหลักที่เมืองจันทบุรี รวบรวมผู้คนได้ประมาณ ๕,๐๐๐ คน หาอาวุธยุทโธปกรณ์ต่างๆ ได้ครบครัน มีนายทหารฝีมือเข้มแข็ง จัดทัพบก ทัพเรือ พร้อมสรรพแล้วก็มุ่งหน้าเข้าสู่ปากแม่น้ำเจ้าพระยา จับนาย “ทองอิน” แม่ทัพพม่าผู้รักษาเมืองธนบุรีประหารชีวิต เดินทัพต่อไปปะทะกับทัพใหญ่ของพม่าที่ค่ายโพธิ์สามต้น จับ “สุกี้” แม่ทัพพม่าประหารชีวิต ขับไล่ทหารพม่าหนีตายรอดออกไปได้เพียงไม่กี่คน อิศราภพของชาติไทยที่ถูกพม่าแย่งชิงเอาไปก็ได้กลับคืนมา และได้สถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานี ประชาชนพร้อมใจกันอัญเชิญขึ้นครองราชย์ ทรงพระนามว่า “สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี” หลังจากนั้นก็ทรงรวบรวมหัวเมืองต่างๆ เข้าเป็นอาณาจักรเดียวกัน

ในปี พ.ศ. ๒๓๑๒ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี โปรดให้เจ้าพระยาจักรี (แขก) พระยาเพชรบุรี พระยาศรีพิพัฒน์ ยกทัพไปปราบชุมนุมเจ้านคร แต่พ่ายแพ้กับมาตั้งหลักที่เมืองไชยา พระยาเพชรบุรี พระยาศรีพิพัฒน์ เสียชีวิตในสนามรบ

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี จึงเสด็จยกทัพโดยพระองค์เอง โดยมีพระยายมราช (สมเด็จพระราชวังบรมมหาสุรสิงหนาท ในรัชกาลที่ ๑) พระยาอภัยรณฤทธิ์ (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช) พระยาจักรี (หมุด) และพระยาพิชัยราชา เป็นแม่ทัพบุกเข้าโจมตีเมืองนครศรีธรรมราช แดก เจ้านครศรีธรรมราช (หนู) พร้อมด้วยเจ้าพัฒน์บุตรเขยหนีไปเมืองสงขลา หลวงสงขลา (วิเลี่ยน) พาหนีต่อไปอยู่เมืองปัตตานี

๓. วารสารศิลปวัฒนธรรม ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ เดือนธันวาคม ๒๕๒๙ เรื่อง สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และพระบรมราชวงศ์จักรี (ไม่ปรากฏชื่อผู้เขียน) กล่าวว่า “...มีคนตายแทนนักโทษประหารผู้หนึ่งได้ตายอย่างมีบุญ โดยต้องประหารด้วยท่อนจันทน์ รวากับเขานั้นเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่....ต่อมาสีขาวร่ำไห้ไปถึงเมืองจีน ว่าพระภิกษุรูปหนึ่งซึ่งรักษาศีลปฏิบัติธรรมวินัยเคร่งครัด งดงามน่าเลื่อมใสอยู่ในวัดที่เมืองนครศรีธรรมราช คือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช...”

๔. อาจารย์วิเชียร ณ นคร นักประวัติศาสตร์คนสำคัญของจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้เขียนเรื่อง วัดเขาขุนพนม โดยเชื่อว่าสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี มิได้ถูกสำเร็จโทษตามพงศาวดาร ทั้งนี้เพราะมีการสลับเปลี่ยนตัว โดยเอาพระญาติหรือทหารที่มีลักษณะคล้ายพระองค์ไปแทน แล้วพาพระองค์ลงเรือหนีไปเมืองนครฯ เมื่อถึงเมืองนครฯ ก็ผนวช แล้วเสด็จประทับที่วัดเขาขุนพนม ทรงเจริญวิปัสสนากรรมฐานจนสวรรคต เมื่อสวรรคตแล้ว พระอัฐิของพระองค์ ถูกนำไปฝัง ณ ฮวงซุ้ยทางด้านเหนือของเมืองนครฯ

๕. พระครูพิศาลพัฒน์กิจ อดีตเจ้าอาวาสวัดประดู่พัฒนาราม ได้บอกเล่าให้นายสมพร เทพสิทธิ์า ว่า ท่านเชื่อว่าในวัดประดู่พัฒนารามมีเก้งจันทน์ที่บรรจุอัฐิของพระเจ้าตากสินมหาราช เพราะมีผู้สืบเชื้อสายของพระเจ้าตากสินมหาราชมาถวายสักการะและทำบุญถวายพระราชกุศลทุกปี

๖. หนังสือเรื่อง “นครศรีธรรมราช” ของสำนักพิมพ์สารคดี ได้กล่าวถึงวัดประดู่ฯ ว่าภายในวัดมีเก้งจันทน์ ภายในเก้งมีบัวหรือเจดีย์ที่สร้างขึ้นเพื่อบรรจุอัฐิของพระเจ้ากรุงธนบุรี และได้กล่าวถึงวัดเขาขุนพนมว่า ในวัดเขาขุนพนมมีโบราณสถานที่น่าสนใจได้แก่ ถ้ำบนเขาด้านทิศตะวันออก หน้าถ้ำมีกำแพงปูน ด้านบนมีใบเสมา ลักษณะคล้ายกำแพงเมืองสูงประมาณ ๒ เมตร สิ่งทำให้กำแพงพิเศษกว่าถ้ำอื่นอีก คือ มีตำนานเล่าว่า ที่พงศาวดารบันทึกไว้ว่า สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ถูกสำเร็จโทษนั้น ไม่เป็นความจริง ที่แท้ผู้ใกล้ชิดได้วางแผนสลับเปลี่ยนตัวได้สำเร็จก่อนที่จะถูกปลงพระชนม์ แล้วนำเสด็จหนีมาเมืองนครฯ จากนั้นจึงได้ทรงออกผนวช ณ วัดเขาขุนพนม จนเสด็จสวรรคต เรื่องเล่าดังกล่าวสอดคล้องกับตัวสถานที่ซึ่งมีป้อมวงกลมอยู่ที่ชะง่อนหินหน้าถ้ำด้านขวา หน้าป้อมมีช่องซึ่งสันนิษฐานว่าใช้ตั้งปืนใหญ่ และด้านซ้ายก็มีอาคารก่ออิฐหลังหนึ่งซึ่งเชื่อว่าเป็นที่ประทับของพระเจ้ากรุงธนบุรี

๗. อาจารย์เฉลิม อยู่เวียงชัย ได้เขียนเรื่อง เขาขุนพนมกับกรณีสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ไว้ในหนังสือ เขาขุนพนม : ชีวิตและวัฒนธรรม กล่าวถึงความเชื่อของชาวนครศรีธรรมราชบางส่วนที่มีความเชื่อว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงรอดพระชนม์จากเหตุการณ์แควดล้อมตอนปลายรัชกาลแห่งพระองค์ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๔ - ๒๓๒๕ และเสด็จมาประทับอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราชอีกประมาณสองสามปี แล้วเสด็จสวรรคตโดยสงบ อีกทั้งยังเชื่อกันว่าเมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงพำนักอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราชนั้น ได้เสด็จไปประทับที่ถ้ำด้านตะวันออกของ “เขาขุนพนม” ตั้งอยู่ห่างจากตัวเมืองนครศรีธรรมราชประมาณ ๒๕ กิโลเมตร

๘. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ฉัตรชัย สุกระกาญจน์ อดีตอธิการบดีสถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช ได้เขียนเรื่อง “วัดเขาขุนพนม : วัดในบันทึกประวัติศาสตร์” ไว้ในหนังสือ “เขาขุนพนม : ชีวิตและวัฒนธรรม” กล่าวว่า จากคำร่ำลือของชาวนครบางส่วน ทำให้รู้ว่าวัดและเขาขุนพนมเมื่อช่วงปลายสมัยกรุงธนบุรี ภายหลังการพลัดเปลี่ยนแผ่นดินจากสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้น ลือกันว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมิได้ถูกสำเร็จโทษด้วยท่อนจันทน์แต่ประการใด หากแต่ทรงได้รับการช่วยเหลือจากผู้จงรักภักดี เดินทางหลบหนีออกจากกรุงธนบุรีมุ่งตรงไปยังนครศรีธรรมราช และเสด็จมาประทับที่ถ้ำบนเขาขุนพนม โดยผนวชและปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอยู่เป็นเวลาเกือบสี่ปีจึงจะเสด็จสวรรคต

สรุป

พระเจ้าตากสิน หรือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระมหากษัตริย์แห่งกรุงธนบุรีที่มีกษัตริย์ขึ้นครองราชย์เพียงพระองค์เดียว มีระยะเวลาในการครองราชย์ที่สั้นที่สุดในทุกสมัยประวัติศาสตร์ของไทย คือระหว่าง พ.ศ. ๒๓๑๐ - ๒๓๒๕ เป็นเวลาเพียง ๑๕ ปีในการครองราชย์ของพระองค์ แต่ระยะเวลาเพียง ๑๕ ปีนี้มีใครเคยคิดหรือไม่ว่ากษัตริย์พระองค์นี้มีคุณูปการอันใหญ่หลวงโดยเฉพาะในด้านการรวมชาติรวมแผ่นดินของไทยที่แยกเป็นก๊กเป็นเหล่าให้เป็นหนึ่งเดียวได้สำเร็จ อีกทั้งยังได้ขยายอาณาเขตของอาณาจักรไทยออกไปอย่างกว้างใหญ่ไพศาล ทุกทิศทางอาณาเขตแผ่นดินของไทยในสมัยพระเจ้าตากสินกล่าวได้ว่าเป็น ๒ เท่าของอาณาเขตไทยในปัจจุบัน แต่วาระสุดท้ายของพระมหากษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่กลับไม่มีความชัดเจนว่าพระองค์ได้สิ้นพระชนม์ที่ไหนและอย่างไร ในพงศาวดารมีการบันทึกไว้เป็นอย่างหนึ่ง แต่หลักฐานที่นักประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองนครศรีธรรมราช ได้พยายามค้นหาเพื่ออธิบายถึงเหตุการณ์ตอนปลายของชีวิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้สรุปไว้ในขณะนี้ค่อนข้างชัดเจนว่า สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้สิ้นพระชนม์ที่เมืองนครศรีธรรมราช และที่เมืองนครศรีธรรมราชนี้ก็ได้นำหลักฐานต่างๆ ที่นำไปสู่การสรุปในประเด็นนี้อย่างชัดเจน ทั้งหลักฐานที่เป็นสถานที่ บุคคล และเรื่องราวต่างๆ อย่างไรก็ตาม เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ไม่ว่าเรื่องใดๆ ก็สามารถเปลี่ยนแปลงองค์ความรู้เดิมที่ได้มีการศึกษาไว้ ขึ้นอยู่กับหลักฐานชิ้นใหม่ที่นักประวัติศาสตร์รุ่นใหม่ๆ จะได้ศึกษา ค้นพบและอธิบายสรุปข้อสรุปที่แตกต่างไปจากขณะนี้ได้ ผู้เขียนทราบว่ามีนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้ศึกษาเรื่องราวของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และได้เสนอมุมมองใหม่ภายใต้ข้อสรุปที่ว่า “พระเจ้าตากไม่ได้สิ้นพระชนม์ที่กรุงธนบุรี และไม่ได้สิ้นพระชนม์ที่เมืองนครศรีธรรมราช” ผู้เขียนยอมรับว่ายังไม่ได้ศึกษามุมมองดังกล่าว จึงยังไม่ทราบว่าการอธิบายถึงการสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าตากสิน ที่นำเสนอใหม่นั้นมีหลักฐานการวิเคราะห์และนำไปสู่ข้อสรุปอย่างไรบ้าง คงจะได้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ต่อไป.

เอกสารอ้างอิง

दनय โขโยธา.รศ., ๕๓ พระมหากษัตริย์ไทย ๖ ทรงครองใจไทยทั้งชาติ, กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรินต์ติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๕๓.

दनय โขโยธา.รศ., ประวัติศาสตร์ยุคกรุงธนบุรีถึงรัตนโกสินทร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรินต์ติ้งเฮ้าส์, ๒๕๕๐.

दनय โขโยธา, รศ., ประวัติศาสตร์ไทย : ยุคกรุงธนบุรีถึงกรุงรัตนโกสินทร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, โอ.เอส. พรินต์ติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๕๐.

ถนอม พูนวงศ์, ประวัติศาสตร์เมืองนครศรีธรรมราช, กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๐.

นิตยสารศิลปวัฒนธรรม ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ ธันวาคม ๒๕๒๔.

พระราชพงศาวดารฉบับกรุงสยาม โรงพิมพ์หมอบรัดเล [ออนไลน์] <http://board:dsever.org/n/natshen/00000๑๓๓.html>,

พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม ๒, ๒๕๑๖

ยงยุทธ ชูแว่น. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการประมวลวิเคราะห์และสังเคราะห์ความรู้เพื่อเขียนตำรา

เรื่อง การศึกษา ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทย, กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๔

สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช, เขาชูณพนม : ชีวิตและวัฒนธรรม, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ที.พี.พรินต์, ๒๕๕๑.

“สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชสิ้นพระชนม์ที่เมืองนครศรีธรรมราช จริงหรือ?” [ออนไลน์]

<http://th-th.facebook.com/notes> สืบค้นวันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๖๐.